

## Kabinettet i Struensees tid

af

L. Koch.

---

Da inkvisitionskommissionen efter Struensees fald anstillede sine undersøgelser i hans sag, modtog den nogle skrivelser, der må anses for kongens vidneforklaringer. De er skrevne af kammerjunker E. C. E. Schack, men attesterede af kongen. I en af disse skrivelser siges det, at da Struensee vilde være kabinetsminister, havde han forestillet kongen „hans så længe havde besværlige arbejder med allerhøjstsamme, og de gode forslag, han havde gjort, som f. e. konseillets afskaffelse eller ophævelse, hvilken han har sagt var en stor tjeneste, der var sket den suveræne magt. I lige måde adelens svækkelse, ved hvilken lejlighed han havde foretrukket borgerne og forskaffet disse næsten lige fordel med adelen, som han har sagt var overensstemmende med salig kong Fredrik III's meninger. I lige måde har han bedet Hs. Maj. ved forestillingerne at ombefale forestillingsherrerne at efterlade deres portefeuiller i Hs. Maj.'s gemak til nøjere eftersyn, hvorved Hs. Maj. ikke af dem blev surpreneret“<sup>1)</sup>.

---

<sup>1)</sup> Kongen har nedenunder skrevet: „De efterretninger, som Cammerjunker Schack har meddeelt Commissionen har sin fulde Richtigkeit. Christian.“

Enten nu Struensee ved denne lejlighed har udtalt sig således, eller ej, så omtales her det, som i virkeligheden er det ejendommelige for hans korte regerings-tid. Som bekendt reformerede han også i andre retninger; men de sociale og humane, ja selv de kirkelige reformer, han foretog, må nærmest betragtes som en fortsættelse af, hvad der, om end i mindre udpræget form, var begyndt allerede før hans tid<sup>1)</sup>. — Det, hvorved hans regering skarpt skiller sig fra fortiden, er hans afskaffelse af alt, hvad man den gang efter Montesquieu kaldte intermediære magter. Det var derved, han vilde gennemføre de principer, som grev St. Germain først her i landet havde udtalt, og som sikkert er komne til Struensee gennem Gähler og vel især Rantzau Ascheberg<sup>2)</sup>.

Hovedskridtet i denne retning var konseillets afskaffelse; men dette har dog åbenbart ikke været et led af Struensees oprindelige plan. Da Bernstorff afskediges 15 September 1770, udnævntes der nemlig 4 nye medlemmer, af hvilke kun de to, Rantzau og Gähler, var Struensees tilhængere, medens den første deputerede i finanskollegiet, I. O. Schack, stod Bernstorff meget nær; den fjerde, admiral Rømeling, havde næppe noget egentligt politisk standpunkt. D. 24 September forlangtes det, at konseillet skulde udtale sig om, hvorledes det hensigtsmæssigst skulde indrettes. Den skrivelse, det modtog fra kabinettet, har både de fortrin og fejl, som mange senere. Den er klart og logisk affattet, delt i 11 punkter, der med al ønskelig bestemthed angiver de

<sup>1)</sup> E. Holm, Danmarks riges hist. V. 324.

<sup>2)</sup> Danske Mag. 5. III. 38. 41. Hist. Tidsskr. 6. V. 73.

forandringer i dets stilling, som nu skulde indtræde; men den viser tillige, at Struensee ikke har kendt konseillets hidtilværende indretning, idet han som noget nyt anfører, at det ikke skal afgøre sagerne, endnu mindre have den lovgivende eller udøvende magt, at det ingen ekspedition eller sekretær skal have, og at justitssager ikke skal appelleres til det. — Især Thott og Schack udtalte da også meget bestemt, at intet af dette i fortiden havde fundet sted. Men skrivelsen viser tillige, at der i de få dage, der var gåede siden Bernstorffs afskedigelse, allerede må være foregået en forandring i Struensees plan, hvis han i det hele har havt en sådan, og ikke først efterhånden dannet den, da magten var faldet i hans hånd. Det bestemtes nemlig nu, at medlemmerne ingen rang skulde have som sådanne, hvad dog utvivlsomt måtte have stået i deres udnævnelse, hvis det den gang havde været påtænkt, og der skulde ingen bestalling udstedes for dem, uagtet det otte dage iforvejen var pålagt kancelliet at udfærdige disse bestallinger.

I de betænkninger, som Rantzau og Gähler afgav, viser de begge, at et conseil som det hidtilværende ikke passer i en suveræn stat. Men Rantzau anser det for ønskeligt, at det skal bestå af alle de første deputerede i kollegierne, af de øverste i kirken, medlemmer af højestret, provinsernes guvernører og repræsentanter for Norge, et stort, trofast, helt afsondret kongerige, hvoraf ingen nogensinde kaldes til berådslagning om sin egen interesse; „hvorledes skulde det være muligt at begå fejl i en regering, hvor monarken regerer helt uindskrænket og kalder udvalgte undersætter af alle stænder og fag til tro rådgivere“. — Gähler fremhæver, at konseillet ikke må have nogen forbindelse med kol-

legierne, og at det ikke skal være et statsråd, men kongens råd<sup>1)</sup>).

Det er især heri den forandring ses, som er foregået i dagene mellem d. 15 og 24 September. At fire deputerede i kollegierne kaldtes til medlemmer af konseillet, tyder på, at tanken først har været, som Rantzau fremstiller det, at kongens øverste embedsmænd tilsammen skulde udgøre hans råd. Når det siden bestemtes, at kancellernes sager ikke skulde refereres i konseillets møde, og at der ingen forbindelse måtte være mellem dette og kollegierne, måtte et konseil som det bestående, hvis medlemmer alle sad i kollegierne, blive umuligt. — Struensee havde ikke rådført sig med Gähler, da Bernstorff afskedigedes og de nye konseilsmedlemmer udnævntes. Aftenen før havde Gähler været på Hirschholm, og Struensee havde siddet hos ham på hans værelse til kl. 1 om natten uden at tale et ord om, hvad der skulde ske, eller rettere allerede var sket. Dagen efter, da Gähler fik sin udnævnelse, var det ham en fuldstændig overraskelse. Det ligger da nær at antage, at Struensee har rådført sig med Rantzau, og at han senere er bleven påvirket af Gähler, således at dennes erklæring fremstiller det nye synspunkt for konseillets indretning, Rantzaus det allerede opgivne.

Konseillet fik aldeles ingen betydning, det afskaffedes ved en kabinetsordre af 27 December 1770, hvori det udtales, at hensigten er at give regeringsformen sin naturlige og væsentlige renhed, så den i alle måder bliver, som nationen har overdraget den til kongens fædre. Ved de mange poster af høj rang og ved den anseelse, deres

<sup>1)</sup> Danske Saml. 1. V. 104 f.

indehavere havde erhvervet gennem lange tider, var afgørelsen af statens anliggender kun bleven gjort vanskeligere og forsinket. — Da konseillet forsvandt, oprettedes der dagen efter en geheimekonferens, som kongen skulde kunne adspørge, når han ønskede råd og oplysninger. Det pålagdes den, i den kabinetsordre, hvorved den oprettedes, at oplyse, hvor store statens indtægter og dens gæld var så vel som de årlige udgifter, og derefter påvise hjælpemidler til at betale gælden og bestride udgifterne. Det må være denne betænkning, som kongen takker for d. 6 Juli 1771 med den tilføjelse, at den er — henlagt i arkivet. Omtrent samtidigt må konferensen være bleven ophævet; ti d. 16 August blev dens papirer overgivne til finanskollegiet. — Struensee synes at have været bange for, at den skulde blive betragtet som en slags fortsættelse af konseillet; ti vel bestemte han, at den skulde holde sit møde i konseillets værelse paa kancelliet; men dettes ornamentter og sirater skulde først borttages. — Kronen var nu befriet for alle officielle rådgivere; men disses indflydelse havde været så ubetydelig, at der derved ikke skete nogen forandring i regeringsmåden.

Al magten var samlet i kabinettet, og alle regeringsforanstaltninger iværksattes ved kabinetsordrer. Disse var dog selvfølgelig ikke noget nyt. Der var, for ikke at tale om tidligere tider, udstedt mange sådanne i Christian VII's første regeringsår. De fleste angik vel personlige forhold, ansættelser, afskedigelser og benådnings. Men også sager, der må henregnes under lovgivningsmagten, er blevene afgjorte på denne måde. Således findes der fra året 1768 flere ordrer om landbovæsnet, især om den da bestående generallandkommission, og

om dens forandring til et kollegium. Det er ikke Reverdil, der har fået kongen til at udstede disse ordrer; ti han var dengang ikke mere her i landet. Måske er det et vidnesbyrd om, at kongen endnu som tidligere virkelig havde interesse for denne sag<sup>1</sup>).

Det var altså kun en fortsættelse af, hvad der hidtil havde fundet sted, når den forandring, der skulde ske ved Bernstorffs afskedigelse, forud varsledes ved to kabinetsordrer, der tilstilledes kancellierne d. 4 September 1770, om indskrænkning af uddeling af titler og rang og om censurens ophævelse. Befalingen om disse tilligemed tilståelse af portofrihed for Rantzau er af kongen selv skrevet på samme stykke papir, udateret og uunderskrevet, tilstillet kabinetssekretær A. Schumacher. Som bekendt er dennes redaktion af ordren meget kortfattet og ufuldstændig; den fik først et højst nødvendigt supplement ved en ny ordre af 3 Oktober 1771. Men kongens befaling er endnu kortere, den lyder således: „Endnu en ordre til kancellierne, som giver tilladelse uden nogen indskrænkning for pressen til at bøger kan blive trykte uden nogen censur“<sup>2</sup>). Det turde være enestående, at en forandring i lovgivningen, der skulde få så stor betydning for fremtiden, er blevet påbudt i to linier, uden at der er anstillet nogen som helst undersøgelse om dens forhold til de bestående love eller om den virkning, den kunde antages at ville udøve. — En anden ordre fra denne tid, er ganske vist mindre betydelig, men har

---

<sup>1</sup>) Rigsarkivet. Christian VII's kabinetsordrer 1766—71. Til det danske Kanc. m. m.

<sup>2</sup>) „Encore un ordre aux chancelleries, qui donne la permission sans restriction pour la presse, que les livres doivent être imprimés sans aucune censure“.

dog sikkert, hvis den er blevet bekendt, ikke vakt så lidt opsigt. D. 8 September udtalte kongen, at han altid havde ønsket at vise sin interesse for Voltaire og den agtelse, han følte for hans literære talenter, hvorfor han vilde give et bidrag til hans monument.

Efter Bernstorffs afskedigelse fik kabinettet imidlertid en langt betydningsfuldere stilling, ikke blot fordi nu langt flere ordrer udstedtes end tidligere; men især fordi det mundtlige referat af alle kollegiernes forestillinger ophørte: Alle forestillinger skulde indrettes som de militære med en ekstrakt, hvorpå kongen vilde skrive sin resolution, der siden af kollegiet skulde overføres på forestillingen (10 November). — Sagerne skulde foredrages kort og tydeligt, ikke ledsages med vaklende betænkninger, der kunde forstås på to måder. I tilfælde af meningsforskelligheder skulde der indgives separatbetænkninger; frimodig åbenkærlighed vil al tid være kongen velkommen. Kun i overordentlige tilfælde måtte der foreslås undtagelser fra lovene og dispensationer. Love, der gjorde sådanne nødvendige, skulde forandres. Departementerne måtte ikke drage hele sagens detail til sig, men overlade den til embedsmændene osv. (4 December)<sup>1)</sup>. D. 15 December sendte Schumacher det danske kancelli en — mærkeligt nok — dansk ordre, at alle forestillinger herefter efter kongens befaling skulde sendes til kabinettet, og det samme befaledes for de andre kollegiers vedkommende.

Det er øjensynligt, at kabinettets arbejde herved måtte forøges i høj grad, og det blev det, som siden

---

<sup>1)</sup> Også til denne ordre findes der en egenhændig koncept af kongen.

skal omtales, endnu mere ved at mangfoldige institutioner og sager, som hidtil havde sorteret under kollegierne, inddroges under det. Det var talrige portefuiller med store bunker papir, der hver uge indleveredes, og hertil kom endnu den store mængde ordrer, der udstedtes.

Den grundvold, hvorpå den hele ordning hvilte, og som desværre bestandigt svigtede, var at kongen selv ledede kabinettets arbejde. Struensee har i sit forsvarsindlæg bestemt forsikret, at kongen i den første tid selv udarbejdede alt, og at han arbejdede med lyst og selv læste alt igennem, og dette er i det mindste ikke helt urigtigt. Sålænge Schumacher var sekretær til d. 20 Marts 1771 findes der talrige af kongen affattede koncepter til kabinetsordrer, som der i det foregående er anført eksempler på. — Der er vel ikke tvivl om, at Struensee har inspireret ham, men han har dog næppe dikteret; ti kongen skriver bestandig fransk, medens Struensee sikkert vilde have brugt det tyske sprog, som i den grad beherskede hele forretningsgangen, at det danske kancellis forestillinger, der var de eneste, som blev indgivne på dansk, i kabinettet måtte oversættes på tysk. I året 1770, eller i det mindste til henimod dets slutning, er disse kongens ordrer overordentligt formløse, udaterede og uunderskrevne. Siden får de dog som regel dato, hvad måske allerede tyder på, at kongen ikke har været ene om dem. Man kunde fristes til at betragte det som et vidnesbyrd om, hvorledes denne virksomhed endte, at af et kondolencebrev til kong Gustav III i anledning af hans faders død er halvdelen skrevet af kongen, halvdelen af Struensee. Man synes at se kongen blive ked af arbejdet og løbe sin vej.



Derimod vedblev kongen hele året 1771 som regel at påtegne forestillingerne. Men her bruges bestandigt det tyske sprog, ofte overordentlig sjuaket skrevet, så endog sætningerne ere ufuldendte<sup>1)</sup>. Her er det vistnok sandsynligt, at Struensee i det mindste så godt som har dikteret; men det synes virkelig, at han ikke nogensinde helt har opgivet at få kongen til at beskæftige sig med forretningerne.

Som et eksempel på kongens egenhændige rettelser i en forestilling skal her nævnes en af Schumacher af-fattet koncept til forordningen 16 November 1770 om landvæsenskollegiets ophævelse og dets forandring til en kommission. — Kongen har tilføjet navnene på kommissionens medlemmer samt „Alle gager af fonden må bortfalde efter den første indretning. De medlemmer, som afgår, skal efter deres duelighed blive befordret andensteds“. — Schumacher havde, da kommissionen vilde tabe i anseelse ved at ophøre at være et kollegium, foreslået, at kongen selv skulde anses for dens chef og præses. — Hertil har denne bemærket: „En kommission behøver ingen chef, og dens anseelse vil

<sup>1)</sup> Således i en påtegning på en forestilling fra finanskollegiet af 14 November 1771. Pest- og sundhedsvæsnet var lagt under kollegiet, og dette androg derfor på, at det måtte meddele admiralitetet, at karantænekommissionen også skulde sortere under det. Kongen har påskrevet forestillingen, at dette ikke kan ske; men kollegiet kan „alles was zur Beförderung dieses Geschäftes dienlich ist, an mich einberichten um danach die nöthigen Ordres zu geben in welcher Absicht der dritte Punkt in dieser Vorstellung“ . . . . Her afbrydes der, og man får altså ikke fuld besked på, hvad der skal gøres for at løde på, at kabinettet har adskilt, hvad naturligt hørte sammen, under to kollegier. Det tredie punkt gik ud på, at det udenlandske departement skulde sende indløbende efterretninger til kollegiet i stedet for til admiralitetet.

blive opretholdt ved at den gør gode forslag og at sådanne udføres“. — Ligeledes er det foreslået, at da forandringen kunde virke skadeligt på nogle egennyttige godsejere, skal det pålægges kancelliet nu som før at fremme denne sag. Kongen: „Dette er unødvendigt og udvises tilstrækkeligt af det følgende“. — Endelig har han under forestillingen skrevet: „Dette kan udfærdiges med de tilføjede forandringer. Tillige skal der gives en ordre, at kommissionen får amterne Vordingborg og Antvorskov at administrere, og derved har det princip for øje, at jeg ikke vil indrette etablissementer for proprietærer, men for bønder, og at de skal iagttage dette og gøre de nødvendige forandringer, uanset hvad de vil koste“. Så vel denne forestilling som kongens rettelser er affattede på tysk.

Men om end kongen således på ingen måde er holdt udenfor kabinettets arbejde, er det selvfølgelig ikke ham, der har gjort det. Schumacher fik en gang tilstået et lille beløb til at holde en skriver. Da han 19 Marts 1771 ansattes i det danske kancelli, blev hans plads ikke en gang straks besat; først d. 27 Juli udnævntes en ungdomsven af Struensee, J. D. Panning, til hans eftermand, og da dette først meddeltes finanskollegiet d. 23 Oktober, er han vel ikke før den tid kommet til København. Han var den gang løjtnant i Holland, altså aldeles ukendt med danske forhold, og det vides ikke, at han har havt nogen anden hjælp end et par skrivere. Der er intet spørgsmål om, at det jo er Struensee selv, der har været sjælen i hele kabinetsvirksomheden. Han fik først ved sin udnævnelse til *maitre des requêtes* den 18 December 1770 en stilling, der officielt bragte ham i forbindelse med administrationen, og det var hans udnævnelse til

kabinettsminister 14 Juli 1771, der satte ham i spidsen for kabinettet. Dette blev ganske vist et vendepunkt i hans korte historie, men på kabinettet synes det ikke at have øvet nogen indflydelse. Alle de talrige ordrer har et mærkeligt fælleds præg, som om de var affattede af den samme mand. Det er ikke vanskeligt at finde fejl i dem, enten, som alt er omtalt, fordi de røber ubekendtskab med landets lovgivning og institutioner, eller fordi der er jasket ved affattelsen, f. eks. når en ordre af 20 Juli 1771 bestemmer, at alle hidtilværende pensioner mellem 500 og 1000 rd. skal nedsættes med det halve og de mellem 200 og 500 med en fjerdedel, hvorved en pension på 500 rd. vilde blive reduceret til et mindre beløb end en på 400<sup>1)</sup>. Men i det hele siges det klart, hvad det er, der skal ske. Ordrene har tidt ikke krævet så lidt overvejelse; de er ofte affattede i mange punkter, f. eks. ordren om hof- og stadsretten i 11, om den københavnske fattigkommission i 9, om poli-tiets ordning i København i 6, om finanskollegiets indretning i 8 osv.

Det er sandsynligt, at de mænd, der har nydt Struensees tillid, har givet anledning til adskillige kabinetsordrer, men det synes, at de i reglen er blevne formede i kabinettet. Der kendes således mange erklæringer, som

---

<sup>1)</sup> Derimod er det næppe rigtigt, når det ofte er blevet sagt, at Struensee ved en fejltagelse valgte Tyge Rothe til borgermester i København i stedet for hans ældre broder, der var landsdommer i Jylland. I kabinetsordren står der „Justitzrath Rohte“. Men landsdommeren var ikke justitsråd, men overauditor, og man tog den gang ikke således fejl af titler. T. Rothe var heller ikke landsdommer i Sælland. Høst, Struensee I, 261 (den danske udgave).

Gähler, ofte i en halv privat form<sup>1)</sup>, har afgivet om de forskellige sager, landboforhold, sønroulleringen, tallotteriet, odelsvæsnet, kancelliernes og marinens ordning m. m. Men hvor meget han end taler om klarhed: „Hvor der ingen klarhed er, kan heller ingen orden finde sted“, står hans forslag dog i den henseende langt tilbage for kabinetsordrerne. Man får ofte indtrykket af, at han ikke rigtigt vidste, hvad han vilde. — Således vil han i landvæsenskommissionen kun have sådanne medlemmer, „qui d'âme et de corps sont portés pour la liberté et pour la propriété des paysans“ (2 Nov. 1770). Fjorten dage tidligere har han billiget et forslag om at begrænse stavnsbåndet til tiden fra det 14de til det 36te år; men han tilføjer, at dette ikke straks skal udføres. „Så længe ekstraskatten vedvarer og bøndernes stilling ikke er blevet tåleligere end hidtil, vilde det være farligt at give dem frihed. Lukker man et dueslag op, når duerne lide nød eller foruroliges af rovdyr, flyver de fleste af dem bort“. — Om tallotteriet siger han, at da det er indført i tilgrænsende lande, bliver det et malum necessarium også at indføre det her, da folk ellers spiller i udlandet og pengene går bort fra landet. — Der er mellem Gählers erklæringer og forslag ingen, der er skikkede til at udstedes som færdige ordrer, om end nogle har givet anledning til sådanne<sup>2)</sup>.

Men har Struensee, og det er det sandsynligste, ikke blot ledet kabinettets arbejde, men i det væsentlige gjort

<sup>1)</sup> Tonen er tidt meget fortrolig og vidner om, hvor nær de to mænd en tid stod hinanden, f. eks. „Mon cher Struensee“ og „Vale et ama te amantem“. Gähler holder af at bruge latinske floskler. Det var vel også ualmindeligt, at en general var i stand dertil.

<sup>2)</sup> Rigsarkivet. Struensee 28, Gählers kopibog.

det, er det en uberettiget beskyldning, der stundom er rejst imod ham, at han ikke har været synderligt arbejdsom. I sit fængsel sagde han til Münter, at hans tid om dagen havde været så optaget af hoffet, at han måtte benytte natten til sit arbejde. — U. A. Holstein siger, at han indtil i sommeren 1771, da der skete en forandring, var flittig og tog sig varmt af forretningerne. Så vidt ses kan, besørgedes sagerne hurtigt, måske alt for hurtigt, men der var ingen forsinkelse eller opsættelse. — Da hans regimente endte, var der bragt forvirring nok i alle forhold, men rent kontormæssigt set kan man ikke sige, at der var forvirring i kabinettet. Den nye regering har trot, at kabinetsordrer var strøede ud over landet til embedsmænd og institutioner, uden at man i kollegierne vidste rede på dem. Sådanne ordrer indkaldtes derfor; men hverken biskopper eller amtmænd havde modtaget nogen eneste; alt var tilstillet dem på regelmæssig måde. Derimod indkom der en del fra københavnske institutioner, magistraten, politimesteren, Fredriks hospital og banken. Men så vidt jeg har kunnet se, var de alle tillige meddelte vedkommende kollegier.

Det lyder måske underligt at sige, at kabinetsordrer-nes største fejl var den konsekvens, hvormed de fastholdt „de vedtagne principer“, som der bestandigt tales om, og dog er dette tilfældet. Det kommer til dels af, at denne principfasthed var af den art, som let opkommer hos en mand med et godt og klart hoved, stor selvtillid og meget få kundskaber. — Men desuden kan der, selv hvor principerne er ganske rigtige, komme de besynderligste ting ud af at anvende dem på de urette steder, og det er dette, Struensee ideligt gør sig skyldig

i. Har man først læst en del af hans ordrer igennem, er intet lettere end så at sige i alle tilfælde at kunne forudsige, hvorledes hans afgørelse vil blive; man behøver blot at følge hans egen vej, lade virkeligheden og sagens omstændigheder ude af betragtning, men derimod gøre principerne gældende.

Der er vel således ingen tvivl om, at det er ganske rigtigt, at den administrative og dømmende magt så vidt muligt bør adskilles, og at det måske er den fortrinligste af alle Struensees foranstaltninger, at han fik oprettet hof- og stadsretten i København <sup>1)</sup>. Men det bliver allerede en mislig anvendelse af princippet, når en ordre af 18 Juni 1771 forlanger, at de forskellige domstole og instanser i amterne skal ophæves, og der skal kun være en domstol i hvert amt, der afsiger de domme, som øvrigheden eksekverer. Membra skal være literati og have testimonium idoneitatis. Domstolene skal sammentræde kvartalliter eller månedlig. — Det er ikke bekendt, at det danske kancelli har foretaget noget som helst i denne anledning, og det er intet under; ti ordren er kun ud-

<sup>1)</sup> Der kån næppe fores noget bedre forsvar for denne foranstaltning end det, det danske kammer meget mod sin villie leverer i en forestilling fra 1772. — Det havde en strid med agent Borre, som havde forpagtet tobakshandlen. Kancelliet vilde have den afgjort ved domstolene, men kamret vilde ikke „have sine resolutioner trukne for domstolene“. Dette „vilde medføre mange ulemper, og kunde det ske, at kamret tabte; ti mange kammerprinciper er ikke legaliserede ved lov og forordninger, men dog så bekendte, at de tjene mellem kamret og en regnskabsbetjent til regel og rettesnor“. — Det indstillede derfor, „at sålænge kamret ikke har sin egen ret, hvor kammersager i sidste instans pådømmes, skal enhver, der ved bestalling, instruktion eller kontrakt står under kamret, efterkomme dets befaling uden påanke for nogen ret“. Finans-koll.'s forestilling 2 Sept. 1772.

talelse af et princip, der er ikke så meget som et vink om, hvorledes den skal udføres, endnu mindre nogen anvisning på, hvorfra pengene, der vil medgå til udførelsen, skal komme. — Men rent parodisk bliver det, når en ordre af 4 Juni 1771 i anledning af en fornyelse af det ostindiske kompagnis oktroi kræver „at ved denne lejlighed må der ses hen til, at justitsvæsenet i Trankebar skilles fra kammer og politivæsenet“, og ved en anden af 8 August, at „I Vestindien må de samme principer som her antages . . . Justitssager skal fuldkommen adskilles fra regerings- og kammersager“. — Dette viser, hvorledes Struensee betragtede „principerne“ som en universalmedicin, der kunde anvendes på alle forhold.

Desuden kunde det ske, at principerne kom i strid med hinanden. Således gentages det ideligt, at kollegierne ikke må blande sig i forretningernes detail. I instruksen for forholdet mellem finanskollegiet og de det underlagte kamre hedder det: „Endelig skal finanskollegiet se til, at forretningerne i kamrene stedse drives efter de antagne grundsætninger og efter en vis overensstemmelse og ensformighed, og være mig ansvarlig derfor. Dog må det herved nøje iagttages, at overkollegierne ikke blander sig i de underordnedes detail“, og dette gentages mange gange. — Men det var ganske uforeneligt med det andet princip, at hele styrelsen skulde samles i kabinettet, og hver gang der var noget i vejen på et eller andet punkt, erklærede kongen, at han altid gav de overordnede skylden, når de underordnede forså sig; det var umuligt at gennemføre den stærke koncentration oventil og så afbryde den på et vilkårligt punkt længere nede.

Det viste sig netop ved finanskollegiet, hvorledes man på den måde kom til at lave omsvøb og unyttige

embeder. Det bestod af 4 deputerede, af hvilke den første kun skulde beskæftige sig med „generalia“, medens de tre andre hver stod i spidsen for et af de tre kamre, det danske, norske og tyske, der alle skulde indsende deres forestillinger gennem kollegiet. Men dette forhandlede ikke om disse forestillinger, men gjorde blot en ekstrakt af dem og indsendte dem tilligemed denne til kabinettet. Følgen heraf blev, at det tilsyneladende så mægtige finanskollegium i virkeligheden fik mindre indflydelse end kamrene, det var de tre deputerede, der stod i spidsen for disse, justitsråd C. A. Struensee, Tyge Rothe og Oeder, der rådede over forretningerne. Holstein, som af den grund søgte og fik afsked fra kollegiet, kunde med rette sige, både at dette var kamrenes brevbærer, og at det var umuligt således at skille generalia fra specialia. Hans embede blev heller ikke besat igen, og det synes ikke at have øvet nogen som helst virkning paa finanskollegiet, at det herefter kun havde tre deputerede<sup>1)</sup>.

Også en anden af grundsætningerne var af en tvivlsom beskaffenhed. Det siges i kabinetsordre af 4 December 1770, om de forandringer, der skal foretages ved kollegierne, at kun i overordentlige tilfælde må der foreslås undtagelser og dispensationer; love, der gør sådanne nødvendige, skal rettes. Hvis der mangler grundsætninger, hvorefter forskellige tilfælde kan afgøres, skal sådanne tilvejebringes. — Meningen er, at der skal skaffes en lovgivning, hvis bestemmelser uden videre kan finde bogstavelig anvendelse på ethvert retstilfælde. Men dette vilde have krævet en gennemgående forandring af

---

<sup>1)</sup> Rigsark. Struensee, Mellemværendé med skattekamret. En skrivelse fra Holstein d. 30 Juli 1770. Han søgte sin afsked 17 Sept. og fik den 22 Sept.



den hele gamle i høj grad fragmentariske lovgivning, og selv nye love vilde dog aldrig nå at omfatte hele livet, der bestandigt forandrer sig, uden megen fortolkning og anvendelse af analogi. Struensee kunde derfor heller ikke gennemføre dette princip, uagtet mange af de spredte og vilkårligt valgte lovforandringer er fremkaldte netop ved enkelte tilfælde, som han mente ikke kunde afgøres efter de bestående love. — I påtegninger på forestillinger er der ret ofte, når formildelser var foreslåede, skrevet „Nach dem Rechten“, men ofte er der også slået endog betydeligt af på de straffe, loven krævede<sup>1)</sup>.

Det var en følge af den stærke centralisation, at kabinettet vel var meget kraftigt, når det gjaldt at befale, men det var lige så svagt, når det gjaldt om at udføre befalingerne. Det er, som om Struensee har troet, at når ordren var nedskrevet, måtte udførelsen følge af sig selv. Ordren er de ofte omtalte „generalia“, der var kabinettets sag, udførelsen „specialia“, der tilkom kollegierne og embedsmændene. Der kan anføres eksempler nok paa, at han har drevet sin villie frem, også hvor den mødte indvendinger. Men han har også ofte ladet sig standse af sådanne, ikke på den måde, at ordrene er blevne tilbagekaldte, men at han har ladet sagen falde hen, selv hvor man skulde synes, at vanskelighederne ikke var uovervindelige. Således blev det ved to ordrer af 26 April og 12 Juni 1771 til Københavns magistrat forbudt herefter at begrave i kirkerne og befalet, at der skulde anvises begravelsesplads i nærheden af søerne. Herimod indgav magistraten d. 31 Juli „fornøden remonstration“, og „herved blev det“, siger den siden. — Lige-

---

<sup>1)</sup> Hist. tidsskr. 5. IV. 287 f.

ledes fik den d. 15 August befaling til at låne penge i banken for at oprette et rugmagasin; men banken vilde intet låne den, og siger den: „Ingen resolution herom er os tilkommen, hvorfor heller ikke noget magasin er oprettet“<sup>1)</sup>. — I det hele findes der mange ordrer, i anledning af hvilke der slet intet vides at være foretaget.

Der skal i det følgende anføres nogle spredte eksempler, der kan oplyse, hvad her er omtalt i almindelighed, og som i det hele må anses for karakteristiske for regeringsmåden.

Det måtte blive en nødvendighed for Struensee at søge at bryde kollegiernes magt. Dette var alt delvis sket ved at de berøvedes de fornemme mænd, der hidtil havde stået i spidsen for dem, og ved at det personlige referat ophørte. Men de skulde desuden indskrænkes til at stå i forbindelse med kabinettet oventil, og med deres egentlige undergivne nedadtil, så de egentlig intet andet havde at gøre, end at indhente, modtage og ekspedere kabinettets ordrer. Det befaledes derfor ved kundgørelsen af, at Struensee var udnævnt til kabinetsminister, at „alle ordrer, som på et kollegiums forestilling skal gives til et andet, skal udfærdiges af kabinetsministeren og ikke mere ske ved udfærdigelse af en befaling i kollegiet eller ved kommunikationer“. Herved var al forbindelse og forhandling mellem kollegierne indbyrdes afbrudt, men der var tillige indført en forretningsgang, som var så besværlig og havde så mange omsvøb, at det næsten var umuligt at overholde den. Den blev derfor flere gange indskærpet, således ved en kabinetsordre til alle kollegierne i anledning af, at det danske

<sup>1)</sup> Rigsarkivet, akter vedkommende indkaldelse af kabinetsordrer. 1772.

kammer havde udfærdiget en ordre til hofintendant Wegner om at skaffe lokale til hof- og stadsretten. Det hedder her: „Da jeg (kongen) har bemærket, at ordren af 15 Juli ikke efterkommes, befales, at de forskellige kollegier og departementer ikke må udstede ordrer, hverken til hinanden indbyrdes eller til personer, som ikke sorterer under dem, ej heller modtage eller efterkomme sådanne ordrer. Men de skal indsende deres beretninger til mig, hvorefter det nødvendige gennem kabinettet vil blive tilstillet vedkommende“. Overhovedet blev efterhånden flere og flere sager og institutioner, som naturligt sorterede under kollegierne, unddragne disse ved at det pålagdes, at forslag, indberetninger o. desl. skulde afgives til kabinettet, „à moi directement“, som det ofte hedder i kongens koncepter.

Dertil kom, at påtegningerne på forestillingerne langt fra al tid var høfligt affattede, og der er ingen tvivl om, at kollegiernes embedsmænd kun har næret uvillie mod den regering, der ikke blot stækkede deres magt, men også vilde belære dem med hensyn til ting, som de selv mente at forstå bedre. Men afskedigelsen hængte over deres hoveder, og der var kun lidt mod til at gøre indsigelser. Et sådant om end meget spagfærdigt forsøg blev dog gjort af det danske kancelli, der rigtignok også blev særdeles hårdt behandlet.

En forordning om, at forældre ikke behøvede inden en vis tid at fremstille deres hjemmedøbte børn i kirken var blevet underskrevet af kongen 27 Juli 1771. Men nogle dage efter skrev kongen på en anden forestilling, at forordningen burde have været langt mere omfattende m. m., hvad ikke kunde forstås anderledes, end at han forlangte den omarbejdet, og der tilføjedes kollegiet den

ydmygelse, at det befaledes, at herefter skulde kabinetsministeren paraferer dets forestillinger tillige med kancelliets medlemmer. Samtidig var det galt i en anden sag. En kommerceråd Beck havde fået kongens tilladelse til, at han måtte sætte en afsindig søn i Møens tugthus, når han juridisk havde bevist hans sindssygdom. I overensstemmelse hermed udfærdigede kancelliet da en skrivelse til tugthusdirektøren, hvori det brugte udtrykket „lovæssigt bevis“. Men denne vilde kongen ikke underskrive, han vilde, at sønnen skulde dømmes til at være sindssyg og skrev på forestillingen: „Ordren om indsættelsen af Becks søn må ikke udfærdiges, før han er retslig dømt dertil, og kancelliet må ikke forelægge mig nogen ordre til underskrift, der i så høj grad er min mening og mine givne befalinger imod“<sup>1)</sup>).

Begge disse overhalinger modtog kancelliet på en dag, og forskrækkelsen og indignationen var stor. Luxdorff har skrevet i sin kalender: „Jeg fik portefeuillen om aftenen sildigt og i den øsende regn gik op til Schumacher, som havde sat sig for at rejse med Høier om fredag morgen for at arrangere de kongelige domæner. De blev fredagen over, og et kærlingeråd blev besluttet, at ingen forestilling skulde ske til kongen, men at Schumacher skulde skrive til Struensee. Bone deus in quæ nos reservasti tempora“. — Brevet blev virkelig skrevet, og Luxdorff har ret i, at det ikke vidner om meget mod. Om sagen med Becks søn skriver Schumacher, at han ikke kan se forskellen mellem udtrykkene „juridisk bevis“ og „lovæssigt bevis“, hvorfor han ikke kan tro andet, end at forestillingen er bleven urigtigt oversat

<sup>1)</sup> Se nærmere herom Hist. tidsskr. 5. IV. 293 og 297.

i kabinettet. Hvad forordningen om hjemmedåb angår, spørger han, om den virkelig skal forandres, fordi der er tilføjet de ord: „Da vi desto sikrere kunne formode, at ingen uden nødvendighed vil opsætte sit barns dåb“, især da kongen alt har approberet dem i den tyske forordning.

Dette sidste blev dog ikke forlangt; men iøvrigt opnåede kancelliet ingen anden oprejsning end nogle høflige ord i det svar, Struensee gav, hvor han belærte det om, at der var stor forskel paa en afsagt dom og juridisk bevis, men kongen vilde ikke, at nogen måtte sættes i tugthuset uden lov og dom (Urtel und Recht). Det kan befales tugthusedirektøren at udføre en konfirmeret dom, men ikke at afsige en sådan; ellers opstår der en ny jurisdiktion, der er værre end de afskaffede, fordi den angår undersåtternes frihed. Kongens resolution beror derfor ikke på en urigtig oversættelse; „ti det er at bemærke, at kongen meget godt forstår dansk“. — Skrivelsen indeholder derimod ingen oplysninger om, hvorledes det skulde gå til at erhverve dom for, at et menneske var så sindsygt, at han måtte sættes i forvaring. — Med hensyn til forordningen om hjemmedåb forklares det, at kongen er af den mening, at en lovgiver aldrig må tale i en bedende, formanende eller ønskende tone, men helt simpelt uden mange omsvøb eller anførelse af grunde, og således, at der ikke blev den ringeste tvivl om anvendelsen af hans befalinger.

Finanskollegiet, som Struensee havde givet så stort et område, at hele pengevæsenet, surdhedsvæsenet og alt, hvad der angik næringsvejene, var det underlagt, fik en høfligere behandling end kancelliet; men heller ikke det fik lov til at handle imod „principerne“. Så-

ledes værgede Struensee landbokommissionen mod at blive inddraget under det, kongen vilde selv give denne sine befalinger, og den skulde indberette direkte til ham <sup>1)</sup>. I det hele har han bestandigt antaget sig bøndernes sag. Også her kan han udstede ordrer, som det var umuligt, at der kunde komme noget ud af, således som når det under 28 Maj 1771 pålægges finanskollegiet at overveje, om ikke de af proprietærene købte krongodser kunde indløses og udskiftes til bønderne, uden at der siges et ord om, hvorfra pengene hertil skulde komme. — Han tog i det hele al tid parti for bønderne og vilde ikke, at den strenge ret skulde anvendes overfor dem. D. 16 Juli 1771 befaledes det således, at det danske kammer skulde inddrive restancerne fra de møenske godser, men ikke hos de bønder, der selv havde købt deres gårde. — Ret mærkelig er i denne henseende en sag angående en by på Falster, Alstrup, der 1767 var sat til auktion, hvor bønderne blev højstbydende med 45 rd. pr. tde. htk. Det var blevet dem sagt, at deres bud ikke vilde blive approberet, med mindre de vilde gå til 50 rd., men da en godssamlende borger i Nykøbing, Hinckeldey, kort efter bød denne pris, blev byen solgt til ham, uden at der var givet bønderne lejlighed til at forhøje deres bud. Siden havde disse klaget derover og ført proces med Hinckeldey, uagtet kancelliet efter H. Stampes betænkning havde erklæret, at denne var retmæssig ejer. Men d. 6 August 1771 udtalte en kabinetsordre den modsatte anskuelse. Hinckeldeys købebrev var uregelmæssigt, bønderne havde købt gårdene og det danske kammer skulde sætte dem i besiddelse af disse. Herpå kunde dette dog

---

<sup>1)</sup> Kollegiets forestilling 4 Juni 1771.

ikke inklade sig, og d. 19 September foreslog det, at man skulde modtage et tilbud af Hinckeldey om at sælge byen for 70 rd. pr. tde. htk. Kongen skrev paa denne forestilling, at sagen var afgjort helt mod hans tænke-måde, da han altid havde villet bøndernes frihed. Han fratog derfor en embedsmand, der havde haft med salget at gøre, etatsråd Lassen, hans pension. Det er, siger han, „svært at forstå, at en i sig selv uretmæssig sag ved sin form kan blive retsgyldig; men dette kan dog aldrig ske til skade for trediemand, men kun for kontrahenterne“. — Da kongen her er kontrahent, vil han bære tabet, og kamret skal derfor købe byen paa den fordelagtigst mulige måde og sælge den til bønderne for 45 rd. pr. tde. htk. — Der er næppe forekommet noget tilfælde, hvor bønder og herremænd stod imod hinanden, uden at Struensee har givet de første medhold. En anden sag var det, hvor det gjaldt hoffets ønsker. To embedsmænd, amtmand Prøck og amtsforvalter Buschmann i København, blev afsatte, fordi de ikke drev ivrigt nok på et strengt kørselsarbejde, der var pålagt bønderne med på en gang at køre grus til Hirschholm og sten til Roskildevejen. — Dette viste sig også, da der d. 6 Juli 1771 udstedtes en ordre til overjægmester Gramm om, at vildtet udenfor dyrehaven skulde bortskydes, da det skadede agerdyrkingen. Dette har sikkert mødt modstand ved hoffet; ti 8 dage efter bestemtes det, at på kongens vildtbaner i Nordsælland skulde det bevares; det skulde der forbydes at skyde storvildt. — Siden findes der talrige ordrer om de kongelige jagter, endog i stor detail. Overjæger Bruhn, der forestod parforcejagten, skulde se, om man ikke kunde få fat på den hjort, der nyligt ved en sådan var undsluppet. Han

forespurgtes, om der ikke kunde anbringes både i søerne for at forhindre, at hjortene slap bort ved at svømme; overjægermesteren fik ordre om anskaffelse af vindhunde, svejshunde og støvere, falkejagter skulde holdes hver lørdag, da kongen fandt stort behag deri m. m. Endnu i December, da hoffet for sidste gang i Struensees tid drog ind på Frederiksberg slot, befaledes det, at hegnet omkring Søndermarken skulde tættes, for at harene ikke skulde løbe deres vej.

Den eneste almindelige foranstaltning til bøndernes fordel, som Struensee nåede at få gennemført, var hoveri-forordningen af 20 Februar 1771. Forordningen var udarbejdet af landbokommissionen; men det synes at være gået med den som med mange andre af kommissioner affattede forordninger, at den har lidt af fejl. Husmændene og fæstebønder med mindre end 1 tde. htk. klagede over, at deres hoveri var blevet hårdere end før, og finanskollegiet gav dem ret og foreslog forandringer i loven, som billigedes af kabinettet<sup>1)</sup>.

Et hovedpunkt i Struensees program var naturligvis sparsommelighed i finanshusholdningen, hvilket dog ikke var noget nyt; også før hans tid havde det længe haft store vanskeligheder at forhindre, at de årlige udgifter oversteg indtægterne. Det var også i det mindste til dels for at få bedre oversigt over finansvæsenet, at dette samledes under finanskollegiets styrelse. Partikulærkassens indtægter inddroges i statskassen, på hvilken kongen da skulde trække; dens bestyrelse underlagdes Struensee, der, siger kongen, „skal få mine befalinger derom og i den anledning gøre mig de nødvendige fore-

---

<sup>1)</sup> Forestilling 25 Juli 1771.



stillinger (18 Juni 1771). Han var således i virkeligheden uindskrænket herre over den. — Skatkamret ophævedes ved en kabinetsordre af 18 April 1771. Det var oprettet af Schimmelmann som et forsøg på at danne det reservefond, man så tidt havde savnet, men den bestandige pengenød havde forhindret, at det fik nogen virkelig betydning. Ved opløsningen var dets formue:

1.185.991 rd. i obligationer fra skattedirektionen,  
 50.000 - i forskrivninger fra partikulærkassen,  
 40.000 - efter en rentekammerskrivelse af sparede pensioner,  
 152.386 - i rede penge.

Det var altså kun den sidste sum, der var disponible penge. De 50000 rd., som partikulærkassen skyldte, var rekvirerede ved en ordre af 12 Marts, „da kassen var kommet til kort“. Det var også denne kasse eller måske snarere den specielle kabinetskasse, som vistnok den gang oprettedes, der profiterede ved ophævelsen. Der skulde nemlig indbetales 50.000 rd. kontant til kongen samt 200.000 rd. i skattedirektionsobligationer, medens resten af disse annulleredes; statskassen fik 102.386 rd.<sup>1)</sup>

Det skal ikke bebrejdes finanskollegiet, at det ikke i løbet af et år kunde bringe orden i finanserne, men det synes som om pengemanglen 1771 har været endnu større end tidligere. I Juni var således hele statskassens beholdning 50.000 rd. Partikulærkassen havde den 31

<sup>1)</sup> Rigsarkivet. Dokumenter, som har givet anledning til kvæstioner m. m. i Struensees sag. Det er formodentlig en af de obligationer, som kongen beholdt, der i de første dage af Januar 1772 er forlangt udbetalt af skattedirektionen, der lover at betale afdrag, når kassens tilstand tillader det. Den var på 100.000 rd.

Maj forlangt 30.000 foruden 70.000, som den havde modtaget i April og Maj; men da marinebestyrelsen samtidigt forlangte 55.000, så finanskollegiet sig ikke i stand til foreløbigt at skaffe partikulærkassen mere end 10.000. Siden måtte den sidste endog låne statskassen 20.000 rd., der krævedes tilbagebetalt i December. — Struensee havde begyndt med skattelettelser, saltskattens og kvartprocentskattens ophævelse. Men det viste sig, at man måtte skaffe nye indtægtskilder, og finanskollegiet tænkte på et statslån.

Derom blev der ført en korrespondance mellem C. A. Struensee og Schimmelmänn. Denne er ført i overordentligt venskabelige former, Schimmelmänn tilsiger således Struensee sin bedste understøttelse til oprettelsen af en species- og girobank, og han vil gerne vise ham personlige tjenester, men den vidner tillige om, at han enten kun har havt lidt tro til statens kredit, eller at han ikke har havt synderlig lyst til under de daværende forhold at hjælpe den ud af sin forlegenhed. — Struensee udtalte sig overfor broderen i stærke udtryk om Schimmelmännns nødvendighed under de daværende forhold; man får det indtryk, at han har grund til at frygte for, at ministeren vil skille sig af med ham på samme måde som med alle de andre ældre statsmænd. Men han har næppe forstået Schimmelmännns rette mening, når han d. 14 Juli forsikrer broderen, at han har lovet at skaffe et lån på 1½ million rd. i Holland, „når blot vi var fri for den expedition til Algier“. — Samtidig med at han har skrevet dette brev, må han have fået et fra Schimmelmänn af 12 Juli, hvori han taler om den ulejlighed, han har havt med at dæmpe nogle onde rygter om, at man vilde råde kongen til ikke at betale

sin gæld. De havde gjort så stærkt indtryk på mange, at en kommissionær i Altona, der skulde sælge nogle danske obligationer, ikke havde afsat en eneste. — D. 19 Juli skrev han atter, at der måtte gås meget forsigtigt til værks i denne sag, i hvilken han med villie endnu ikke har gjort noget skridt; han må først bekæmpe de almindelige fordomme, og først i næste måned vil han atter skrive om sagen. — Men kort efter fik han et brev fra Struensee, hvori denne må have tilstået, at de pengeberegninger, han havde gjort, ikke vilde slå til; ti Schimmelmänn minder ham om, at efter disse skulde der ikke kunne opstå nogen pengenød, før han om efteråret atter kom til København, og han lader ham vide, at når man lader de indkomne skatter indsende hurtigt, vil man kunne få 400.000 rd., som er, hvad der skal bruges til 1ste Oktober. — Hans korrespondenter i Holland, siger han, mener nok, at et lån vilde kunne fås, men de fraråder at udbyde det før til efteråret. — Endelig d. 27 August giver han et bestemt løfte om at skaffe et lån, der nu skulde være på 5—6 millioner, „da det er umuligt at komme igennem uden dette“<sup>1)</sup>. Når Schimmelmänn nu synes villigere til at skaffe lånet, er måske grunden den, at H. F. Bargum havde vist lyst til at få fat på forretningen. Schimmelmänn siger vel, at han gerne under ham den, men han tilføjer, at man da må håbe, at han vil gå tilværks med større akkuratess og tilforladelighed

<sup>1)</sup> Halvdelen skulde anvendes til de nuværende fornødenheder, halvdelen til at betale banken, „damit diese sich im Stande finden möge den Norwegen aus allen Kräften zu assistiren und es dahin zu bringen, dasz ihre Banco Noten in Copenhagen und Altona zu aller Zeit mit klingender Muntze realisirt werden“. — Dette viser, at Schimmelmänn den gang har haft andre planer med banken end to år senere.

end ved tidligere tilfælde, og han havde vel heller ikke uret i at misrekommandere ham, hans stilling var sikkert alt dengang rokket, 4 år efter gik han fallit<sup>1)</sup>. — Når man ved, at Schimmelmänn allerede i Juni anså Struensees stilling for usikker<sup>2)</sup>, forstår man, at han ikke havde stor lyst til at optræde som lånsøger på Danmarks vegne i udlandet. Der blev heller næppe gjort noget virkeligt skridt i denne sag. — Mellem C. A. Struensees papirer findes et udkast til et lån på 1 million rd., som postkassen skulde optage under statens garanti; måske er dette affattet, da det viste sig, at det ikke blev til noget med Schimmelmänn. Denne beholdt dog sin plads i skattedirektionen, hvis beholdning ikke inddroges i den almindelige statskasse.

Derimod blev den formindsket. D. 23 November fik direktionen en forespørgsel om, hvorledes den havde skaffet 700.000 rd., som den havde indbetalt i statskassen<sup>3)</sup>, og hvilke anstalter den havde truffet til at betale renter og opsagte kapitaler ved årets ende. Tanken om lånet var da ikke opgivet; ti den skulde tillige gøre forslag til „en udenlandsk pengetransaktion til at bestride de overordentlige udgifter i det nye år“. — Samme dag fik finanskollegiet ordre til at overveje, om der ikke kunde lægges 20 pct. skat på arv i sidelinier. — D. 3 December fik finanskollegiet ordre til at låne 500.000 rd. i banken, skattedirektionen måtte i den anledning udlevere vestindiske obligationer til samme beløb, som banken skulde

<sup>1)</sup> Rigsark. Struensee. 21 og 22 C. A. Struensee.

<sup>2)</sup> Hist. tidsskr. 6. IV. 26.

<sup>3)</sup> Det er formodentlig et afdrag herpå, når direktionen 11 Oktober 1771 anviste finanskollegiet „100.000 rd. på den for indeværende år allernådigst bevilgede forskud“.

modtage som pant, uagtet deres værdi sikkert var meget tvivlsom. Efter statsregnskabet havde finanskollegiet dog i 1771 kun modtaget 300.000 rd. af dette lån. — Statens regnskab for 1771 balancerer med 12.478.253 rd., men deraf var altså mindst 1.100.000 lån eller forbrug af midler.

Det kunde være overmåde fornuftigt, at partikulærkamrets indtægter indgik i statskassen; men det nyttede rigtignok ikke meget, når denne måtte udbetale til hoffets brug mere end den oppebar. Struensee havde også her de bedste hensigter. D. 21 September 1770 fik overhofmester Fr. Moltke og stiftamtmand Scheel det hverv at afgive en betænkning over, hvorledes hoffets udgifter, der i de sidste år var stegne, kunde bringes ned. Der fastsattes da forskellige reglementer. Der skulde til skuespillene betales årligt 110.000 rd., til staldetaten 59.000, til kongens garderobe 10.000, dronningens appanage fordobledes, så den udgjorde 48.000. — Til partikulærkassen skulde der i de 8 måneder af året betales 12.000 rd. månedlig og i de 4 måneder, der begyndte kvartalet, 20.000. Men dette beløb blev langt overskredet. Det er alt omtalt, hvorledes kongen tog sin store andel af skatkamrets beholdning og i April og Maj måneder fik udbetalt 100.000 rd. af statskassen. I tidsrummet fra d. 20 Oktober til d. 13 Januar har denne mindst<sup>1)</sup> udbetalt 120.000 rd., medens den efter reglementet kun skulde have betalt 44.000. D. 8 December 1771 forlangte kongen, at banken „af bevægende årsager“ skulde sende ham 2000 aktier à 100 rd. Han havde betinget sig disse imod at betale 200.000 rd. til oprettelse af en species- og

<sup>1)</sup> Beløbet er opgivet efter de rekvisitioner, som kabinetsordrerne udviser; men fortegnelserne over disse er ikke fuldstændige.

girobank; men denne var ikke oprettet og pengene ikke betalt, da aktierne krævedes. Kongen lover samtidigt, at han iøvrigt vil forhjælpe banken til alt det, som kan være til dens opkomst. En ordre af samme dato, hvorved banken fritages for at skaffe ham 2000 aktier til 200.000 rd., må formodentlig anses for en slags kvittering for, at det løfte, der var givet ham, skulde anses for opfyldt, så han skulde betale 200.000 rd. til species- og girobanken uden noget yderligere vederlag. — Struensee forsmåede heller ikke at forøge kongens indtægter ved at lade ham opkøbe tallotteriets aktier; han ejede 1772 277 aktier til et beløb af 138.500 rd., hvilket var mere end alle de andre interessenter tilsammen havde<sup>1)</sup>.

Hofudgifterne er blevne ikke lidt forøgede ved de store gaver, der skænkedes først og fremmest til Struensee og Brandt, men også til hele den klike, der stod dem nær, dog Gähler undtaget. Han kunde med rette sige, at han ikke havde modtaget en skilling af kongen<sup>2)</sup>. Brandt har sikkert været en dyr mand. D. 24 Oktober 1771 udstedtes der en kabinetsordre om, at der skulde udarbejdes en plan for et fransk teater, der skulde sættes i forbindelse med Kristiansborg slot, og det er slet ikke usandsynligt, at rygtet kan have havt ret, når det for-

<sup>1)</sup> Finanskoll.'s forestill. 7 Okt. 1772.

<sup>2)</sup> Denne har selv i en skrivelse til inkvisitionskommissionen udtalt, at det er usandt, at han har givet Struensee og Brandt de bekendte store gaver på 50.000, der er opførte på den specielle kabinetskasses regnskab, medens han nok huskede, at han havde givet dem hver 10.000. Kommissionen har dog ikke dristet sig til på dette udsagn at dømme dem for falsk. Han husker, at han har givet grevinde Holstein en dedomagement på 3.000 rd., fordi hun havde tabt i spil, men det glædede ham, at der kun er betalt 3.000 rd. til hende af en anden gave på 11.000 rd.

talles, at han, da marmorkirkens bygning standsedes, havde spurgt Jardin, om den ikke kunde indrettes til et teater<sup>1)</sup>.

— Det er utvivlsomt, at statens finansielle stilling i året 1771 var blevet forringet ved skatkammerets ophævelse, formindskelse af skattedirektionens midler og lånet i banken. — Det kan endnu bemærkes, at d. 23 November 1771 fik direktionen ordre til at udfærdige 4 obligationer, hver på 25.000 rd., der ligesom de udenlandske skulde lyde på ihændehaveren. Allerede to dage efter sendte den et udkast til dem til kabinettets approbation. Man fristes til at antage, at Struensee på denne måde har villet sikre sig penge for det tilfælde, at han skulde blive nødt til at forlade landet; han har på dette tidspunkt ikke kunnet undgå at se, hvor usikker hans stilling var blevet.

Det punkt, hvorpå sparsommeligheden mærkedes af befolkningen, var ved indskrænkningen af lønningernes størrelse og pensionernes inddragelse eller formindskelse. Der var ganske vist lønninger, der havde en urimelig størrelse; mange af disse var allerede enten inddragne eller bragt ned i rimelige forhold derved, at så mange højere embeder ikke besattes, og ved at sportlerne opførte. En måde, hvorpå enkelte embedsmænd fik store indtægter, var at de bestyrede flere embeder og oppebar løn for dem. Således havde overjægermester Gramm som hof- og stiftsjægermester oppebåret 3.000 rd. foruden nogle sportler, især et stort brændselsdeputat. Da han blev overjægermester, fik han efter nogle års forløb tillige lønnen for dette embede, 8.000 rd., så han i alt havde

---

<sup>1)</sup> Bobé, Reventlowske papirer III, 92.

11.000. Men ved en kabinetsordre af 19 Januar 1771 berøvedes denne løn og sportlerne ham, så han kun beholdt 3.000 rd. — Det er i det hele øjensynligt, at dette beløb, som Struensee også tillagde sig selv som kabinetsminister og Brandt som grand maître de la garde-robe, skulde være den højeste løn for en embedsmand. Det kunde sagtens gå for dem, der havde kabinetskassen i baghånden; men i virkeligheden kunde en mand ikke leve i en høj stilling ved hoffet med denne indtægt. Reglen blev heller ikke overholdt. U. A. Holstein havde som overpræsident i København 3.000 rd., og da han blev første deputeret i finanskollegiet, fik han et tillæg af 1.000; men dette beholdt han, da han afgik fra kollegiet.

Hårdest ramte naturligvis afskedigelserne uden pension eller pensioners inddragelse og formindskelse. Det var dog ingenlunde alle de embedsmænd, der afskediges, som ingen pension fik; en sådan, om end kun lille, tilstodes de fleste, andre fik løfte om et års indtægt og ansættelse andensteds. Men der var dog ikke få, som slet intet fik, og deres forbitrelse er næppe bleven mindre ved at afskedigelsen tidt fandt sted under en hyklerisk form, som om kongen derved vilde bevise vedkommende en velgerning. Således f. eks. når der tilskreves kammerherre v. d. Luhe, at han afskediges som maître des requêtes for at skaffe ham en lettelse i hans vidtløftige forretninger, medens enhver vidste, at det skete, fordi Struensee skulde have embedet, eller når det brev fra kongen, hvorved Benzons afskedigedes som statholder i Norge, begynder således: „Min kære etatsråd Benzons! Da De i Deres høje i mine forgængeres tjeneste opnåede alder kan trænge til mere ro“ . . . Benzons afskedigedes uden pension.



Den kabinetsordre af 20 Juli 1771, der bestemmer, hvorledes pensionerne skulde nedsættes, er alt omtalt. Den blev forøvrigt ikke en gang overholdt. Ved en ordre af 30 August, altså kun 6 uger senere, mistede en forhenværende fuldmægtig i finanskollegiet helt en pension på 200 rd., vistnok fordi han var revisor i assurancekontoret. For to andre underordnede betjente nedsattes pensionerne fra 160 og 150 rd. til 50, uagtet pensioner under 200 rd. ikke skulde formindskes.

Men det var ikke blot småfolk, der rantes. F. C. Rosenkrantz var, måske på grund af hans forstyrrede formuesforhold, den eneste af det afskaffede konseils medlemmer, der havde fået pension; men fra Juli kvartal anvistes den ikke længer; han var da så fattig, at han ikke kunde betale sine tjenestefolk. — På samme tid inddroges 4.000 rd., som hidtil havde været betalte prins Carl af partikulærkassen. Denne havde d. 31 Marts fået tilstillet en fortegnelse over de pensioner, som skulde inddrages, og mellem disse har formodentlig dette beløb været. Prinsens hustru skrev i den anledning et meget krænkede brev til sin broder, men det nyttede så lidt, at finanskollegiet d. 31 November fik ordre til at undersøge, hvor meget der var tillagt prinsessen af Zahlkassen, hvortil dette beløb anvendtes, og om en del pensioner til folk, der havde været i hendes tjeneste, var indbefattet deri. — Først ved en kabinetsskrivelse af 8 December 1772 befaledes det at betale prinsen de 4.000 rd. fra den tid af, da de var inddragne. — Det kan også nævnes, at 3 Januar 1772 tilkendegaves det partikulærkassen, at de sædvanlige nytårgaver til enkedronningen og hendes hofstat dette år skulde betales for sidste gang.

Lige så lidt som den uheldige finanstillstand må tilskrives finanskollegiet, lige så lidt må den helt lægges Struensee til last; men han kan ikke frikendes for at have bidraget til den. De talrige ordrer, der blev givne, og som tidt kostede meget at udføre, var altid affattede uden at nogetsomhelst overslag var gjort. Der kunde da fremkomme mærkelige resultater. Da således Københavns bestyrelse blev omordnet, havde man inddraget nogle indtægter, accise og konsumtion, ialt 7.800 rd., i kongens kasse. Port- og passagepenge samt fejpege (Fegergeld) var bortfaldne, i alt 10.000 rd. Samtidigt var det pålagt byen at betale pensioner til den afgåede magistrat og løn til politimesteren, der hidtil var bleven lønnet af staten. Det kunde da kun lidt nytte, at det i Holsteins instruks stod, at han skulde ordne byens indtægter således, at alle dens udgifter og betjente kunde betales af disse. — Han opgjorde den 29 Juli 1771 balancen med det sørgelige resultat, at indtægterne udgjorde 49.266 rd., udgifterne 85.281. Sådanne fejltagelser skulde nok bringe pengevæsenet i uorden.

Med hensyn til udenrigspolitikken<sup>1)</sup> da er det forbavsende at se, i hvilken tone Struensee vover at tale til kejserinde Catharines repræsentant i København, Filosofow, især når man tænker på, hvor forsigtigt Bernstorff havde behandlet ham og Saldern. — I en af de sædvanlige udaterede skrivelser pålægger kongen Schumacher at skrive til Filosofow, at kongen glæder sig over kejserindens venskab, men tillige, „at jeg ikke vil svare på resten af hans brev, fordi jeg ikke troede, at

<sup>1)</sup> Om Struensees udenrigspolitik henvises til prof. E. Holms afhandling, hist. tidsskr. 4. II, til hvilken der her kun skal tilføjes et par supplementer.

han havde modtaget ordre af kejserinden til at sende mig det, og at i det hele hans optræden i disse sidste dage har fjernet sig alt for langt fra den måde, hvorpå man plejer at forhandle mellem to hoffer, til at jeg kunde betragte den som autoriseret og billiget af hans hof<sup>1)</sup>. — Noget senere skriver Schumacher ikke synderligt høfligere „Jeg har flere gange forsikret om bestandigheden af mine følelser for kejserinden, og hvad resten angår vil jeg lade svare ved den minister, som jeg vil udnævne for det udenlandske departement — det er, hvad kongen byder mig at sige Dem som svar paa Deres brev“.

Efter at grev Osten havde tiltrådt udenrigsministeriet, bliver tonen noget mindre skarp, men iveren for at forsone kejserinden er ikke blevet større. D. 16 Januar 1771 er der i kabinettet skrevet på en forestilling: „Desuden kan det pålægges grev Scheel (gesandten i Petersborg), at han ikke viser for megen iver eller uro, som om jeg ønskede et svar fra kejserinden, heller ikke skal han søge at overbevise hende om, at jeg forbliver fast i mine anskuelser. Jeg vil heller bevise dette ved handlinger end ved ord“. — D. 17 Februar skriver kongen egenhændigt til Osten, at han vil holde alle sine forpligtelser mod Rusland, hvor besværlige de end er, men Rusland skal også holde sine. „Det må iagttages, at jeg ikke al tid forekommer Rusland ved føjelighed og tjenester, ene i håb om at komme i besiddelse af Holsten, hvilket ikke synes mig så sikkert, som man al tid har sagt mig, og mageskiftet er meget fordelagtigere for det hertugelige hus og meget kostbart for mig; jeg vil ikke forhøje prisen for det, og i det hele ikke for Rus-

<sup>1)</sup> Holm omtaler s. 360 Filosofows depesche i anledning af dette svar.

lands skyld gøre udgifter, hvis virkning al tid er usikker“. — Der er ikke i de bekendte kabinetsordrer synderligt spor af, at Struensee, hvad dog utvivlsomt var tilfældet, har måttet givet efter for Osten i henseende til den måde, hvorpå Danmark skulde optræde overfor Rusland.

Da oberst Falkenskjold var sendt til Petersborg, skrev han hjem om, at man der klagede over, at Rantzau endnu bestandig var i kongens tjeneste. I en skrivelse til Falkenskjold af 29 Juni afviser Struensee denne klage med ikke ringe værdighed: En undersåts stilling skal ikke afhænge af, om han behager en udenlandsk magt. Det er til ham selv alene, man skal se hen i udenlandske anliggender. Det at en mand er ansat i generalitetet synes kun at have ringe betydning for Rusland, men det har den største betydning for ham, „et il n'y cedera jamais“. — I en noget senere skrivelse bemærker han, at Falkenskjold jo iøvrigt selv ved, hvor lidt indflydelse Rantzau har på kabinettet.

Danmark var hele den tid, da Struensee havde magten, i krig med Algier. Man skulde have troet, at Struensee, der d. 17 Marts 1771 lod kongen befale, at det skulde siges i Rusland, at hans bestræbelser for at ordne det indre af hans land ikke tillod ham at være for virksom udadtil, vilde have gjort alt muligt for at få gjort ende på en så fjern og kostbar krig; men dette var ikke tilfældet. — I virkeligheden var det vel nok Gähler, der her drev værket. Det var sikkert sandt, når han skrev til Osten kort efter hans udnævnelse til udenrigsminister om det mislykkede forsøg på at bombardere Algier: „Jeg kan ikke tænke på denne ekspedition uden at det skærer mig i hjertet. Kongens ære,

nationens anseelse og undersåtternes interesse er kompromiterede ved den“. Men Struensee delte ganske hans anskuelse. Han skrev til ham d. 28 Februar 1771: „Jeg bifalder ganske Deres forslag. Det var bedre, at kongen solgte flåden, end at han skulde opgive denne ekspedition; den vilde dog være unyttig for ham, når han ikke kunde sætte den i virksomhed. Danmark bør være et handelsland, og man bør intet spare, når det gælder at sikre handelen. Desuden behøver man kun at tage skatkamret; Schimmelmann har al tid lovet kongen, at det skulde tjene til at forhindre, at hans ret krænkedes“. — Denne udtalelse er et eksempel på, hvor løst og letfærdigt han kunde behandle alvorlige sager. Det er ovenfor omtalt, at da kongen nogle måneder efter virkelig tog skatkamret, fik statskassen 100.000 rd.

Der er næppe noget punkt, hvorpå kabinetsregeringens afmagt til virkelig at udføre noget viste sig i så høj grad som ved de udrustninger, der skulde finde sted i anledning af toget til Algier. — Admiral Rømeling var d. 18 September 1770 blevet første deputeret i admiralitetet i stedet for Danneskjold Laurvig, der var blevet afskediget af statstjenesten. Han var næppe nogen særdeles dygtig mand, og i ethvert tilfælde både lidet skikket og lidet tilbøjelig til at arbejde efter et nyt system. Gähler siger om ham, at han arbejdede på samme måde som Hauch, hvem Struensee havde afskediget fra generalitetet. Han var imidlertid mellem dem, som efter Bernstorffs afskedigelse var blevne medlemmer af konseillet, og da det befaledes, at alle kollegierne skulde omdannes efter krigskollegiets forbillede, opnåede han, at det tillodes, at den gamle ordning af admiralitetets

to kollegier, krigskancelliet og kommissariatet, i alt væsentligt bevaredes<sup>1)</sup>).

Da schoutbynacht Kaas, der havde haft kommandoen over eskadren i Middelhavet, var kaldt hjem, sendtes viceadmiral Hooglant til Marseille for derfra at gå til Port Mahon, hvor eskadren lå, og overtage kommandoen med ordre til at krydse i Middelhavet og blokere Algier. Men dette formåede han ikke, måske mest fordi skibsbesætningerne hærgedes af sygdom. I September 1771 androg de københavnske grosserere om en konvoiering for de skibe, der skulde hjem fra Middelhavet. Kabinettet tillod, at to skibe, der skulde hjem, måtte ledsage handelsskibene, når farten ikke derved forsinkedes og ejerne vilde betale udgifterne; men det fandt iøvrigt, at konvoieringen var ganske overflødig, da Algier var blokeret. — Men dette var ikke tilfældet, eller i ethvert tilfælde var blokaden ikke effektiv. Der kom flere gange efterretninger om, at kapere var set både i Middell- og Atlanterhavet, og hver gang sendtes der Hooglant formående kabinetsskrivelser om at passe bedre på.

På orlogsværftet skulde der på en gang bygges 8 bombardergalioter, og d. 31 September 1770 befaledes det, at alt andet arbejde midlertidigt skulde standses. Men desuagtet gik det kun småt med arbejdet, i August 1771 var kun tre galioter løbne af stabelen<sup>2)</sup>. Endnu dårligere gik det med et andet arbejde, nemlig støbningen af mørsere. De skulde efter en ordre af 12 Marts 1771 støbes her hjemme, „da det ikke er sikkert og passende at lade sine våben forfærdige udenlands“. Dette vil sige, at de skulde støbes på Frederiksværk af Gählers ven

<sup>1)</sup> Høst, Struensee III. 7.

<sup>2)</sup> Smstds. I. 241.

Classen. Men han, som ellers var en dygtig mand, var her uheldig, hans mørsere sprang den ene efter den anden ved prøveskydningerne, og først da general Huth d. 17 Oktober fik overtilsynet med støbningen, lykkedes de bedre.

I slutningen af den nævnte kabinetsskrivelse af 12 Marts tilføjes det, at kongen vilde holde sig til kollegiet, når udrustningen ikke var færdig i rette tid eller led af mangler; „han kunde ikke give sig af med udførelsens detail, og kollegierne vilde ikke være ham til nogen nytte, når han skulde gå ind på denne og undersøge og approbere ethvert punkt“. Det lyder, som om Struensee har ment, at når han blot havde haft tid til at tage kommando på Holmen, skulde arbejdet nok være gået bedre. — Det varede heller ikke længer end til d. 28 Marts, så erklærede kongen ligefrem, at han var misfornøjet med admiralitetet, og Rømeling, J. G. Moltke og etatsråd Top afskediges da fra dette, og grev Gr. Haxthausen, schoutbynachterne Hansen og Fischer og etatsråd Willebrandt kom i deres sted. Det var Gähler, som satte denne forandring i værk. Han havde den største tro på virkningen af, at kollegierne omdannedes efter hans eget kollegiums forbillede, og allerede d. 12 Februar var der nedsat en kommission af Haxthausen og Willebrandt, af hvem altså ingen den gang havde sæde i kollegiet, for at udarbejde en plan til dets omdannelse <sup>1)</sup>. — Det har næppe været noget behageligt hverv, de to mænd har haft. C. A. Struensee fortæller i et brev til broderen, at han har spist hos Gähler sammen med

---

<sup>1)</sup> Høst, Struense I. 242.

Willebrandt, og at denne havde beklaget sig ynkeligt over den foragt, hvormed han allevegne blev behandlet.

Nu havde han jo imidlertid sejret over sine modstandere og skulde selv udføre sin plan, men arbejdet herpå har næppe fremmet rustningerne. — Da det forlangtes, at tømmermændene på Holmen også skulde arbejde om søndagen, gjorde de i Juni mytteri og forlod arbejdet. Som følge deraf først suspenderedes, siden afskedigedes Holmens chef Reiersen, der var bleven ansat året i forvejen, og begge ekvipagemestrene, kaptainerne Thura og Hammelef, mistede deres stilling og udkommanderedes, „da jeg, skriver kongen d. 20 Juni, ikke kan andet end være højst misfornøjet med, hvad der er sket på Holmen, og jeg al tid søger grunden til de undergivnes ulydighed i de kommanderendes konduite“. — Hansen fik ordre til at bringe orden på værftet, og generaladjudanten, som bragte ham denne, skulde blive på Holmen, til dette var sket. Det gik den gang ligesom senere, de oprørske tømmermænd skulde ikke straffes, men Hansen skulde snakke godt for dem og sige dem, at kongen for denne gang vilde anse det for en misforståelse. Den næste søndag sendtes generaladjudanten atter til Holmen for at se, om der arbejdedes, og hvis dette var tilfældet, skulde han tilkendegive Hansens kongens tilfredshed og tømmermændene, at de skulde få fri om mandagen. — D. 28 Juni tilkendegaves det Hansen, at han med udelukkelse af kollegiet, af hvilket han selv var medlem, skulde lede udrustningerne under kongens umiddelbare kommando, A. de Fontenay blev overekvipagemester og midlertidigt Holmens chef, Brandts ven, løjtnant Åboe, adjutant. Men i virkeligheden var det



altså nåt, at kabinettet havde fået ledelsen af Holmen i sin hånd.

Omordningen af kollegiet blev skyld i matrosernes bekendte tog til Hirschholm d. 8 September 1771, hvor de vilde klage over, at de ikke havde fået deres løn. Willebrandt, der især forestod den nye ordning, havde gjort de såkaldte mønsterskrivere til divisionskvartermestre og afskaffet deres kontorer, hvor mandskabets tilgodehavende beregnedes. Hvervningsschefen skulde så sammen med en skriver besørge dette arbejde, som før havde påhvilet tre mønsterskrivere med deres folk, og dette formåede han ikke. Den 10 September fik admiralitetet en skarp irettesættelse, og dermed var Willebrandts rolle udspilt, d. 4 Oktober søgte han permission på grund af sygdom, og en måned senere fik han sin afsked<sup>1)</sup>. — Disse vanskeligheder ved marinestyrelsen havde desuden den følge, at Struensees tillid til Gähler svækkedes. Denne må også med rette bære skylden for meget af den forvirring, der var fremkaldt.

Matrosernes opløb har sat sit spor i en kabinetsordre til oberst Numsen af 9 September om at sende et detachment soldater, der skulde patruillere omkring Hirschholm slot. Det var første gang, det viste sig, hvor let hoffet var at forskrække. Dette gentog sig

<sup>1)</sup> I sin ansøgning om entledigelse taler han meget ynkeligt om sit nedbrudte helbred; men han må være kommet sig godt ved et par måneders ophold i Bagsvær; ti d. 11 November skrev han til Struensee, at han ønskede at ansættes enten som resident i Lybæk, eller som generalkrigskommissær i Holsten, eller som amtmand i Danmark eller som toldkæmner i Helsingør. — Åboe, der kun var løjtnant, søgte Willebrandts plads. Han vilde nøjes med 1.200 rd., medens Willebrandt havde fået 1.800, samt bestræbe sig for, at hans ansættelse kunde blive „zum Besten des Königs und der guten Sache“.

endnu samme måned, da der skulde gives en fest for tømmermændene på Fredriksberg, ved hvilken hoffet havde lovet at komme, men kongen meldtes syg, da der gik rygter om, at der skulde gøres et forsøg på at styrte Struensee<sup>1)</sup>. Også denne forskrækkelse gav anledning til, at der sendtes tropper til Hirschholm. D. 26 befaledes det, at 100 mand af garden skulde besætte slottet, d. 28 at en eskadron af det sællandske dragonregiment skulde rykke ind på dette, og d. 29 at hele dette regiment skulde gå i kantonnement i dets omegn, og den på slottet liggende eskadron skulde kompletteres. Samtidigt udsattes åbningen af højesteret, der først fandt sted d. 6 Oktober. Struensee skrev til Osten, at der var megen uro i byen; „men den offentlige mening, der ofte ledes og forføres af misfornøjede, fortjener ingen opmærksomhed“.

Da hoffet havde taget ophold på Fredriksberg, omlagdes de tropper, der havde kvarter i København og omegn. Eichstedts dragoner skulde ligge i København, Lyngby, Hirschholm og Søllerød. Arveprinsens regiment, der formodentlig er blevet anset for upålideligt, flyttedes til Nyborg. Det jyske dragonregiment skulde drages nærmere til København, og det holstenske infanteriregimente indkvarteres i selve denne by. D. 28 November bestemtes det, at det sællandske dragonregimente skulde have vagten på Fredriksberg, ligesom det havde havt

---

<sup>1)</sup> Efter en skrivelse til inkvisitionskommissionen fra en officer, Du Val, troede man, at enkedronningen og prins Fredrik vilde møde, prinsen vilde kaste sig for kongens fødder og præsentere ham en skrivelse. Oberst Numsen skulde da lade fodgarden slå kreds om ham for at understøtte prinsens anmodning. — Reverdil o. a. har ment, at der virkelig var noget sandt i rygterne; men denne form kan planen umuligt have havt.

den på Hirschholm; der skulde udstilles 18 mand som skildvagter.

Alt dette så jo meget alvorligt ud, men da garden juleaften gjorde oprør, var ynkeligheden om muligt endnu større end tidligere. Gardens opløsning var befalet ved en kabinetsskrivelse af 21 Dec. 1771, underskrevet af Struensee med begyndelse: „Seine Majestät der König wollen“<sup>1)</sup>. — Det er sagt, allerede i anklageskriftet mod Falkenskjold, at Struensee opløste fodgarden, fordi han ingen tillid havde til det norske mandskab, hvoraf den bestod. Men dette kan ikke have været grunden; ti den nævnte ordre bestemmer, at dens mandskab skal optages i infanteriets grenaderkompagnier, og at disse skal have slotsvagt, så denne vilde, hvis planen var bleven udført, være kommet til at bestå af det samme mandskab, blot i en anden uniform. Men det var Struensees anskuelse, at enhver ting blot skulde indrettes efter den brug, der skulde gøres af den, men uden nogen udsmykning, og det er sikkert ikke mindre her end ved hestgardens afskaffelse denne hans uvillie mod luksus, der gør sig gældende<sup>2)</sup>. Gardens mytteri har ikke fremkaldt mange kabinetsordrer, den forfærdelse, det vakte, da en afdeling af den drog ud til Fredriksberg, har været så stor, at der kun er uddelt mundtlige ordrer. Da Gähler

<sup>1)</sup> Se herom Hist. tidsskr. 6. V. 109.

<sup>2)</sup> Denne uvillie mod luksus viser sig i mange små ting. Da en kirkeejer søgte om at måtte nedtage blyet af en kirke og anvende, hvad han fik for det til at istandsætte og udsmykke kirken, påtegnedes forestillingen, at han måtte anvende det til istandsættelse, men ikke til prydelser. — Ridebanen på Kristiansborg skulde istandsættes, men der måtte kun tænkes på at gøre den brugelig, ikke på „embellissements“. — I de sidste dage, han havde magten, afskaffedes generalernes stadsuniform.

kom til Fredriksberg, blev han næppe godt modtaget. I en af kongens skrivelser til inkvisitionskommissionen siger han, at han mundtligt sagde Gähler, at han med største misfornøjelse havde erfaret gardens slette opførsel, og at han befalede ham at bruge magt mod den, og at han skulde lade nogle regimenter marchere mod den med fældet bajonet, hvis de ikke vilde adlyde, og i nødstilfælde skyde på den; man måtte i almindelighed lære folkene at være lydige.

Den alt omtalte officer, Du Val, blev kl. 9 om aftenen sendt ind til byen for at spørge kommandanten, general Gude, om kongen sikkert kunde komme til byen. Gude svarede først ja, men vilde dog, da Du Val trængte nærmere ind på ham, ikke påtage sig ansvaret for, hvad der kunde ske. — Kl. 10 sendtes han atter ind med ordre til, at kommandanten med det onde eller med det gode skulde skaffe garderne bort fra slottets vagtstue, hvor de havde indsluttet sig, kongen vilde være herre i sit hus. — Gude svarede: Jeg vil først lade skyde med løst krudt for at forskrække dem; dersom det ikke hjælper, vil jeg lade skyde med skarpt. Da Du Val kom tilbage, forestillede han Struensee det forfærdelige i, at kongens undersåtter skulde skyde på hverandre. Samtalen fandt sted i kongens forværelse, og Struensee syntes bevæget og gik ind til kongen; men et kvarter efter kom han tilbage og sagde, at det skulde blive ved ordren.

Denne blev dog som bekendt ikke udført. Dagen efter udstedtes der en ordre til generalitetet om, at de gardister, der ikke vilde tage tjeneste i infanteriregimenterne, skulde aflevere deres våben og klæder og indkvarteres i Lyngby og Hillerød, til de kunde hjemsendes til Norge; der bestiltes kvarter til 300 mand. Ved en

ny ordre af 30 December tillodes det, at de måtte beholde munderingerne, når de selv vilde sørge for hjemrejsen. Struensee havde øjensynligt tabt regeringens tømmer; de strenge befalinger blev ikke adlydt, og han kunde heller ikke fastholde dem. Det hele opløste sig i holdningsløshed. — Endelig d. 6 Januar fik generalitetet en skarp irettesættelse. Af en forestilling, det havde gjort, sås det, at den nødvendige subordination i hæren manglede. <sup>1</sup>Etaten skulde i sig selv og i garnisonen have fundet de nødvendige midler til at undertrykke urolighederne. Kollegiet skulde sørge for, at kommandantens anseelse opretholdtes, at de underordnede adlød og ikke ræsonnerede osv. Mindet om garden skulde fuldkommen udlettes af militæretaten; ingen officer måtte hverken ved hoffet eller andensteds vise sig i dens uniform.

Denne sag fik et efterspil, som heller ikke kabinetsordrerne fortæller noget om. D. 17 December kom general Gude til oberst Bielefeldt i hans kvarter og meddelte ham en mundtlig ordre til, at efter en ham givet kabinetsordre skulde hurtigst muligt 10 trepundskanoner med fornødent mandskab holdes beredt til øjeblikkelig udrykning, og dagen i forvejen havde han fra generalitetet fået befaling til, at skarpe patroner og øvrig ammunition skulde udleveres. — Bielefeldt udtalte sin forundring over, at kommandanten i fredstid kunde befale udrykning af feltartilleri, hvilket han formentlig tilkom kongen og generalitetet. Gude sagde, at Struensee vilde have havt kanonerne stillet ved hovedvagten, men havde dog frafaldet dette, da han var gjort opmærksom på, at det vilde volde for stor opsigt. — Den næste dag sendte Bielefeldt major Stricker til Gude for at forlange en skriftlig ordre, men han fik det svar, at Gude selv ikke

havde fået nogen sådan, uagtet han havde bedt Struensee derom; men denne havde svaret, at han ikke al tid for sådanne småtings skyld kunde give skriftlige ordrer. Bielefeldt bestemte nu, ikke at vilde lade nogen kanoner rykke ud af tøjhuset, før han fik kongens ordre. — D. 3 Januar spurgte Gude adjudanten, om ordren var udført. Han fik det svar, at kanonerne var beredte og mandskabet holdtes samlet i kvartererne og kunde møde med en times varsel. Men hermed var Gude ikke tilfreds, kanonerne skulde kunne bruges straks. Bielefeldt sendte da bud, at han ikke havde mandskab til stadigt at besætte 10 kanoner; der vilde da ingen afløsning kunne finde sted, og artilleritjenesten kunde ikke besørges. Gude slog sig da tilfreds med at 4 kanoner skulde holdes fuldt besatte, og der afgaves derfor 2 officerer, 4 underofficerer og 36 mand dagligt til forstærkning af tøjhusvagten.

Bielefeldt henvendte sig nu til generalitetet, hvor man slet intet vidste om den hele historie. Han gik da til Struensee og fremstillede sine betænkeligheder for ham. Struensee spurgte, om da mere end en mand kunde befale i fæstningen, uden at der opstod uorden. Bielefeldt svarede, at han ikke kunde forstå, hvorledes kommandanten kunde komme til at kommandere feltartilleriet, hvortil Struensee bemærkede, at det måtte være hans sag, kommandanten måtte vide, hvad han efter omstændighederne havde behov. Men da Bielefeldt sagde, at Gude havde udtalt, at han havde ordren fra Struensee, tav denne <sup>1)</sup>.

---

<sup>1)</sup> Skrivelse fra Bielefeldt 11 Februar 1772: „Dokumenter, som har givet anledning til kvæstioner“.

Det var denne mobilisering af en styrke på 42 mand, der vakte de forfærdeligste rygter i København, foranledigede enkedronningen og hendes søn til at søge sikkerhed for deres liv og frihed, og som bidrog meget til at det blev muligt, at statskupet d. 17 Januar kunde udføres med hele befolkningens tilslutning. I det mindste når vognen allerede hælder, kan liden tue vælte stort læs.

Det er kun en meget ringe del af Struensees kabinetsordrer, her er omtalt, for slet ikke at tale om påtegningerne på forestillingerne. Enhver, der kender noget til hans regering, vil straks se, at der er mangfoldige af de områder, hvorpå han har reformeret, eller i det mindste søgt at reformere, der end ikke er nævnte. — Men det anførte vil dog tilstrækkeligt vise, hvilken karakter hans regering har havt, og hvorfor den måtte ende i forvirring. — Det var ikke urigtigt, at der trængtes til reformer, og der er jo adskillige punkter, hvor han har truffet det rette, og hvor han har givet anordninger, der fik varig betydning. Men selve administrationen har været utrolig slet. Han har i højeste grad manglet overblik, og derfor slet ikke vidst, hvad der vilde komme ud af de reformer, som foretoges i kraft af nogle doktrinære principer. Hele hans omordning af administrationen gjorde denne besværligere og opfyldte den med endnu flere omsvøb end tidligere.

Det var umuligt at samle hele ledelsen i kabinettet og at regere med kollegier, der kun skulde være dettes ekspeditionskontorer, medens dog hele ansvaret for udførelsen af kabinettets ordrer kastedes over på dem. Allermindst kunde dette lykkes med en sindssvag konge

og en minister, hvis hele liv indgød så lidt agtelse som Struensees.

Man havde i begyndelsen troet, at der bag ved de mange reformer lå et virkeligt system, og at der bag ved de mange bydende ordrer stod en mand med en ubøjelig villie. Men det viste sig snart, at ingen af delene var tilfældet; de forskellige led i systemet kom i strid med hverandre, og det skortede overalt på evne til at udføre, hvad der var befaleet. Det var på høje tid, da enden kom, men det er beklageligt, at den blev så blodig. Ti der er ingen tvivl om, at hvad man end ellers vil dømme om Struensee, så har han troet, at kunne udrette noget godt. Det er omstændighederne og ikke en plan, der har ført ham ind på statsmandsbanen, og disse omstændigheder var af den art, at han måtte for sin egen sikkerheds skyld stræbe efter at få en stilling, hvor han i virkeligheden var enerådig. Men han har da tillige troet, at han derved kunde udrette noget til gavn for staten. Om han end derved i høj grad har overvurderet sine evner, så svarede dog hans forseelser ikke til den straf, han fik. Men Suhm har ret i, at „grev Struensee havde en forunderlig bekvemhed til at bedærve endog sine gode gerninger og til at gøre sig forhad<sup>t</sup> 1), og det var det, der voldte hans ulykke. Den dom, der blev fældet over ham, ligner mere en aktors indlæg i en sag end en besindig dom; men jo mere man lærer hans regeringsmåde at kende, desto mere lærer man dog at forstå, at så mange hæderlige mænds navne kan stå

---

1) Saml. Skr. XVI. 52.



under den. De havde uret i de motiver, de tillagde ham, og de har gjort sig skyldige i med forsæt at sætte hans handlinger i det værste lys. Men de har ret i, at han i løbet af 1½ år havde nået at bringe en sådan forvirring i statens anliggender, at al virkelig regering var ved at ophøre.

---